

KRUH NEBESKI ILI ZAVIČAJ IZMEĐU KORICA STARIH MOLITVENIKA

Heavenly bread or Homeland between the covers of old prayer books

Klarić Dijana
Gradska knjižnica Požega
dijana.knjiznica@gmail.com

UDK / UDC **821.163.42(091):027**
Stručni rad / Professional paper
Primljeno/ Received: 15.10.2021.

BROJ
BIBLIOGRAFSKE
JEDINICE

409

Sažetak

Suradnja Gradske knjižnice Požega i Gradskog muzeja Požega te informacijskih stručnjaka i povjesničara u stručnoj obradi, interpretaciji i predstavljanju javnosti starih i rijetkih zavičajnih molitvenika iz fundusa Gradskog muzeja Požega, za epilog je imala davanje vrijednog doprinosa povijesnom, kulturnom, geografskom i vjerskom identitetu požeškog kraja koji se otkriva kroz navedenu knjižnu građu. Molitvenici su ti koji su svojim posebnim mjestom u molitvenom životu pojedinca, od istoga upijali sve ono što on zaista jest – njegov identitet i pripadnost, vjeru i molitvenu nakanu, kao i stanje duše i aktualnost zbilje u kojoj se nalazio. Zahvaljujući ovakvu jedinstvenom i posebnom pristupu samo jednom dijelu knjižnične građe – molitvenicima – pronalazi se mogućnost udisanja životnih sudbina ljudi smještenih u povijesni i zavičajni kontekst zajedno sa svim njihovim nadanjima i čežnjama. Između tih korica na poseban način možemo iščitati dušu čovjeka koji, u stranice koje su mu itekako dragocjene, ispisuje i vlastitu povijest sa svim njenim sastavnicama te time ostavlja neizbrisiv povijesno-geografski pečat toj vrijednoj knjižnoj građi.

Ključne riječi: Gradska knjižnica Požega, Gradski muzej Požega, suradnja, zavičaj, stari i rijetki molitvenici

Summary

The collaboration of Požega Public Library and City Museum of Požega as well as information experts and historians in professional processing, interpretation, and showcasing the old and rare native prayer books from the Museum's holdings to the public, for its conclusion, had a valuable contribution towards the historic, cultural, geographical and religious identity to the region of Požega. Prayer books are the ones which, with their special place in an individual's prayer life, absorbed all of those things that he truly is – his identity, sense of belonging, faith, and praying intentions as well as the state of his mind and the actuality of his surroundings. Thanks to this unique and special approach to only one part of the library's holdings, prayer books, we find a way of absorbing the life destinies of people positioned in the historic and native context alongside their hopes and desires. In that special way, we can read the soul of a human between those pages, the soul of a human who, in those incredibly valuable pages, writes their own history with all its components and leaves an indelible historic and geographical mark to those valuable possessions.

Keywords: Požega Public Library, City Museum of Požega, collaboration, heritage, old and rare native prayer books

Izložba molitvenikâ Kruh nebeski

Izložba molitvenikâ koja nosi naziv Kruh nebeski, prema najizdavanijem molitveniku u povijesti hrvatskog katoličkog nakladništva i koja zajedničkim snagama Gradskog muzeja Požega i Gradske knjižnice Požega iz prašine i zaborava izvlači vrijedne i raritetne primjerke knjiga, požeškoj je javnosti predstavljena u kolovozu 2020., a u ožujku 2021. postavljena je u Gradskom muzeju Nova Gradiška. Izložba je nastala kao kruna trogodišnje suradnje između Gradske knjižnice Požega i Gradskog muzeja Požega u stručnoj obradi starih i rijetkih knjiga iz zbirke knjižne građe Gradskog muzeja Požega. Pohvalna je i angažiranost žitelja Požeško-slavonske županije koji su se odazvali pozivu na posudbu svojih osobnih ili obiteljskih molitvenika. Odaziv građana i njihova vidljiva emocija prema molitvenicima koje posuđuju, govori kako je molitvenik zaista daleko više od knjige molitava. Budući da su mnogi molitvenici naslijeđeni od prabaka i baka, on predstavlja nasljedstvo, svojinu, intimu i identitet jer točno se znalo da je određeni molitvenik pripadao određenoj osobi tijekom cijelog života, a odlaskom vlasnice ili

vlasnika, molitvenik svoj život nastavlja dalje u nasljedniku i kroz *ex librise*, rukopisne bilješke i razne memorabilije, zaista priča autentičnu priču o obitelji kojoj je pripadao. Kruh nebeski molitvenik je kojega je sastavio Josip Celinščak. Tiskan je prvi put 1909. u nakladi Društva sv. Jeronima. Bio je vrlo dobro osmišljen te koristan i praktičan za svakog vjernika katolika. 1921. izlazi novo izdanje molitvenika pod nazivom Novi Kruh nebeski. Složio ga je sarajevski nadbiskup Šarić, a tiskan je u nakladi od čak 200.000 primjeraka. Do 1958. godine tiskan je još devet puta, a od 1949. do 1951. godine izlazi u skraćenom izdanju pod nazivom Mali kruh nebeski. Dakle, od 1909. do 2011. Kruh nebeski doživio je čak 46 izdanja te je time postao najizdavaniji molitvenik u povijesti hrvatskog katoličkog nakladništva. I u Zbirci molitvenika Gradskog muzeja Požega Kruh nebeski zastupljen je u najvećem broju primjeraka.

Knjižnica Gradskog muzeja Požega

Zajedno s osnutkom Gradskog kulturno-historijskog muzeja u Požegi osnovana je i muzejska knjižnica na inicijativu osnivača i prvog direktora Muzeja Julija Kempfa, godine 1924.¹ Muzejska je knjižnica specijalna knjižnica i kao takva ona u prvom redu treba zadovoljiti potrebe članova matične ustanove. Ne čudi stoga što je u njoj najbrojnija upravo stručna literatura, no nikako se ne smije zanemariti i nemali broj starih i rijetkih knjiga i rukopisa koji ovoj knjižnici daju iznimnu vrijednost. Knjižnica broji najmanje devet tisuća naslova koji su sistematizirani u osam zbirki: Zbirka rariteta, Zbirka Possegana, Zbirka novina, Zbirka serijskih publikacija, Zbirka stručne literature, Zbirka referentne građe, Zbirka efemerne građe, Zbirka varija. Od osnivanja pa sve do današnjih dana Muzej sustavno bilježi pokušaje organiziranja i stručne obrade zbirki knjižne građe, što svakako govori o velikoj volji i želji da muzejska knjižnica zaživi u punom sjaju. U razdoblju od 2015. do 2020. djelatnica Gradske knjižnice Požega, temeljem Ugovora o suradnji između Gradske knjižnice Požega i Gradskog muzeja Požega, katalogizirala je i klasificirala najstarije i najvrjednije primjerke knjižnične građe Gradskog muzeja. Stručna obrada vršila se u prostoru Gradske knjižnice Požega, u knjižničarskom programu Metelwin, a uvid u obrađenu građu dostupan je na <https://library.foi.hr/lib/1391>. Ovim radom želi se prikazati važnost koju suradnja dviju kulturnih ustanova ima za otkrivanje,

¹ Potrebeca, F. Povijest knjižnica Požeške kotline. Jastrebarsko: Naklada Slap, 1995. Str. 185

interpretaciju i predstavljanje zavičaja kroz knjigu, ali i za zagovaranje i osvještavanje potrebe za kontinuiranom stručnom obradom knjiga u muzejskoj knjižnici.

Zbirka molitvenika Gradskog muzeja Požega

Tijekom trogodišnje stručne obrade starih i rijetkih knjiga Gradskog muzeja Požega, knjižnična građa klasificirana je prema stoljećima, unutar stoljeća prema univerzalnoj decimalnoj klasifikaciji, a unutar toga prema abecednom redu. Uvidom u stručno obrađenu knjižničnu građu, djelatnice Gradske knjižnice Požega i Gradskog muzeja Požega koje su aktivno sudjelovale u stručnim poslovima obrade knjižnične građe, primijetile su kako je upravo molitvena građa najbrojnija te su odlučile molitvenike izdvojiti iz fonda i oblikovati kao posebnu zbirku. Valjalo je potom pomnije proučiti zbirku. Upravo je suradnja informacijskog stručnjaka i stručnjaka za povijest iznjedrila vrlo zanimljive zavičajne teme kao i želju da se molitvenici predstavljaju široj javnosti. Zbirka molitvenika, naročito iz korpusa stare hrvatske književnosti i kategorije raritetnih izdanja, pokazala je kako molitvenik zahtijeva detaljniju razradu, pojašnjenja i kontekstualizaciju. Pojam molitvenik obuhvaća više oblika, vrsta i načina moljenja, stoga se u Zbirci nalaze obične molitve za svaki dan, pobožnosti određenom svecu, pobožnost Križnog puta, misali, časoslovi, psalmi, Biblija, evanđelistar, pjesmarice i katekizamski molitvenici. Zbirka je višejezična. Molitvenici su pisani na latinskom, staroslavenskom, njemačkom, francuskom, talijanskom, češkom, slovenskom, hrvatskom, srpskom i ruskom jeziku te različitim pismom: latinicom, ćirilicom, bosančicom i goticom. Najstariji je molitvenik vodič kroz kršćanske pobožnosti pod nazivom *L'Ange conducteur dans la devotion chretienne reduite en pratique en faveur des ames devotes*, tiskan u Parizu 1681. Značajan dio fonda čine i stari i rijetki molitvenici iz 18. st. poput: *Bogolyubnosti molitvene (1766.)* i *Primoguchih i sardce nadvladajuchi uzroka (1760.)* Antuna Kanižlića, kao i molitvenik s duhovnim vježbama Stanislava Losgotta tiskan u Budimu 1769. pod nazivom *Varia pietatis exercitia omnibus Christifidelibus accommodata*. Iz 18. stoljeća je i molitvenik [*Sammlung auserlesener Gebether, als Morgen - Abend - Mess - Beicht - und Kommunionandachten dann zu der Allerheiligsten Dreyfaltigkeit... zu der Mutter Gottes...*] s raznim molitvama i pobožnostima prema Majci Božjoj, tiskan u Beču 1789. U Beču je tiskano i vrijedno izdanje *Nasljedovanja Krista Tome Kempenca* iz 1716. Vrlo je zanimljiv primjerak i kajkavski evanđelistar *Szveti evangeliumi na vsze nedelye y szvetke czeloga leta*

za potrebnost szlavne horvatzke biskupie zagrebechke z-dvemi pridavkmi na konczu poztavlyenemi tiskan u Zagrebu 1778. Iz 1756. jest i molitvenik s molitvama i pobožnostima prema svetom Franji *Via Franciscana ad caelestem Hierusalem continens s. Regulam et Testamentum Seraphici patris s. Francisci...* Zbirka sadrži vrlo vrijedne primjerke raritetne zavičajne građe pa se, osim molitvenika Antuna Kanižlića, tu nađu i molitvenici Jeronima Lipovčića, Emerika Pavića, Jurja Muliha, zatim molitvena građa tiskana u tiskari Miroslava Kraljevića, kao i molitvena građa koja otkriva povijest pučkih pobožnosti u zavičaju poput Majke Božje Kutjevačke ili Pobožnosti sv. Vidu.

Vrlo je zanimljivo otkrivati i molitvenike iz ostavštine znamenite požeške obitelji Kempf: Julija, Božidara i Mire. Memorabilije iz njihovih molitvenika, poput svetih sličica i osobnih dokumenata, otkrivaju nam genealogiju jedne požeške obitelji, kao i ono što su cijenili u životu, čemu su težili i čime su se bavili. Ostavština zavičajnika Ive Čakalića, *doljanovačkog svetog Ive*, otkriva nam sliku slavonskog sela Doljanovaca u jednom vremenu, sliku samoukog ljubitelja starina, narodnih običaja, a nadalje kršćanskog i molitvenog života. Ivo Čakalić rodio se 1889. godine u selu Doljanovci sjeveroistočno od Požege, gdje je i umro 1971. godine. Seljak, etnograf, pučki umjetnik, pjesnik i redoviti hodočasnik u marijanska svetišta, *sveti Ivo*, kako su ga zbog njegove pobožnosti nazivali suseljani, još kao dječak volio je čitati knjige. Govorio je, pisao i pjevao ikavicom, govorom svojega kraja. Od mladosti je sabirao i zapisivao narodne pjesme, a kasnije, u zrelijoj dobi, i tradicionalne običaje svojega zavičaja. Bilježio je prošlost svojega sela, poslovice, priče, pjesme, molitve te godišnje i životne običaje. Neke je zapisao i po nekoliko puta. Životne teškoće koje su ga pratile od najranijeg djetinjstva prebrodio je strpljivošću, ustrajnom pobožnošću i predanim samoukim umjetničkim radom.² Zbirka Ive Čakalića sadrži pretežno njegove rukopise u kojima su zabilježeni tradicionalni običaji, poslovice i pjesme požeškoga kraja, pisma, prijepisi molitava i pjesama, obiteljske fotografije, makete seoske i sakralne arhitekture, slike i skulpture svetaca te raspela koja je Čakalić izrađivao od drveta³, a izloženi rukopisi, odnosno Ivinom rukom prepisani tiskani molitvenici, otkrivaju nam težnje jednog neobičnog slavonskog seljaka da na jednom mjestu okupi sve svoje najdraže molitve i pobožnosti. No, moguće je i da mu je prepisivanje molitvenika

² Matoković, Dubravka. Muzeološka interpretacija načina življenja u Požeštini kroz maketu seoske kuće Ive Čakalića // Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi 9(2020), str. 2

³ Isto, str. 3

predstavljalo svojevrsno arhaično umnažanje molitvenika koje je potom darivao puku potrebitom duhovnog štiva.

Suradnjom otkrivamo zavičaj

Suradnja između Gradske knjižnice Požega i Gradskog muzeja Požega predstavila je molitvenike kao nepresušnu riznicu zavičajnih tema. S jedne strane, molitvenik je promatran, analiziran i opisan kao jedinica knjižnične građe, pri čemu se opisuju njegove materijalne osobitosti poput vrste uveza, fizičkog stanja primjerka, broja stranica, visine hrpta i postojanja rukopisnih bilježaka ili *ex librisa*. Starim i rijetkim hrvatskim molitvenicima pristupa se kao književnim djelima iz korpusa stare hrvatske književnosti pa su promatrani kroz vizuru povijesti hrvatske književnosti. I konačno, molitvenici su promatrani kao muzejski predmeti nastali u određenom vremenu i prostoru, odnosno kao predmeti koji su živjeli i nekome pripadali u određenom vremenu i prostoru. U tome smislu, zavičajnost između korica starih molitvenika može se čitati na tri načina: kao povijest zavičaja ili grada, kao povijest obitelji i, konačno, kao povijest pojedinca.

Protiva nevjernicima ili Povijest grada u Kanižličevim molitvama

Slavonija je krajem 17. stoljeća oslobođena osmanlijske vlasti, ali budući da su jedini pismeni ljudi bili svećenici i redovnici, samim je time književnost do druge polovice 18. stoljeća imala pretežno vjerski karakter. Molitvenici Antuna Kanižlića reprezentativni su primjer duhovnih, ali i prosvjetnih potreba čitatelja toga vremena jer su, osim molitava, sadržavali i dijelove koji su imali prosvjetnu ulogu. Takav je molitvenik *Primoguchi i sardce nadvladajuchi uzroci* [...] (1760.) u kojemu Kanižlić koristi predgovor kako bi čitatelju dao širi kontekst posljedica osmanlijske vlasti, odnosno kako bi ga pozvao da sudjeluje u čistoći *slavonskog jezika*:

*Protiraše naši priko Save Turčina, ali mloge riči turske ostadoše, kanoti na priliku penđer, tefter, čaršija, ćuprija i ostale, koje se u slovniku turskomu nahode, a ne nahode se u slovnici oniju naroda, koji se iliričkim jezikom, premda drugim od izgovora načinom, služe.*⁴

⁴ Kanižlić, Antun. *Primoguchi i sardce nadvladajuchi uzroci*. Zagreb: C. F. Haerl, 1760. Str. [8]

Kao svjedočanstvo živog sjećanja na povijest jednog grada, služe i molitve iz Kanižličeve molitvenice ili *Pobožnosti molitvene na slavu presvetoj Trojici jedinomu Bogu i na čast blaženoj djevici Mariji i svetima* (1893.). Naime, sastavni dio ovog molitvenika jesu i molitve protiv neprijatelja:

Protiva nevjernicima

*Svemogući vječni Bože, u čijoj su ruci sviju vlasti i prava sviju kraljevstva, obazri se na pomoć kršćanima, da narodi poganski, koji se u svoje divljaštvo uzdaju, mogućtvom desnice tvoje budu satrveni. Po Hristu Gospodinu našem. Amen.*⁵

Dakle, čitatelj 21. stoljeća danas bi iz molitvenika Antuna Kanižlića saznao da je Požega bila tri stoljeća pod vladavinom Osmanlija te da je kulturna i obrazovna slika grada i stanovništva, u vremenu kada Kanižlić sastavlja molitvenik, poprilično loša. Također, saznao bi i da postoji *slavonski jezik* koji je, prema mišljenju autora molitvenika, značajno ugrožen upotrebom turcizama. A čitajući molitve protiv neprijatelja, u kojima jasno do izražaja dolaze antiturski elementi, shvatio bi kako je u Požegi u Kanižličevo doba još uvijek bila živa uspomena na osmanlijska pustošenja te da se Osmanlije još uvijek doživljavaju kao neprijatelji zavičaja.

Sveti Vide, vojniče Isukrstov, moli za nas!

Kako se iz primjera Kanižličevih molitvenika može vidjeti, već su tijekom 18. stoljeća postojale težnje prema oblikovanju jedinstvenog hrvatskog standardnog jezika. Pojavom hrvatskog narodnog preporoda književna produkcija 19. stoljeća postaje jedan od javnih oblika organiziranog buđenja usnule nacije u kojem je jezik istoznačnica domovini. Kao odgovor na težnje hrvatskog narodnog preporoda u Požegi, Miroslav Kraljević (književnik) u svome gradu 1862. osniva tiskaru te u njoj tiska značajna djela hrvatske književnosti. Osim pretisaka molitvenika iz 18. stoljeća, u svojoj nakladi tiska i zanimljiva nabožna djela, pogotovo kada je riječ o (pučkim) pobožnostima. Jedna takva

⁵ Kanižlić, Antun. *Pobožnost molitvena na slavu Presvetoj Trojici jedinomu Bogu*. Zagreb: Društvo svetojeronimsko, 1893. Str. 465

zanimljiva knjižica iz muzejske Zbirke molitvenika jest i *Pobožnost sv. Vidu mučeniku*. Riječ je o malom molitveniku, pobožnosti, od svega šesnaest stranica. Budući da je 1883. tiskan u Požegi, u tiskari Miroslava Kraljevića, zanimljivo je bilo istražiti povijesni kontekst štovanja navedenog sveca u požeškom kraju. Odgovor se može pronaći u kulturnim, povijesnim i političkim zbivanjima u Hrvatskoj u drugoj polovici 19. st., kada se kod Hrvata, kao odgovor na promišljenu, kontinuiranu i dosljednu mađarizaciju i germanizaciju hrvatskog naroda, javlja svjesna potreba za očuvanjem hrvatskog identiteta kroz jezik. U svojoj monumentalnoj i do današnjih dana jedinoj objavljenoj monografiji o povijesti Požege i okolice, povjesničar Julije Kempf kapelicu sv. Vida opisuje kao najstariju kapelicu od tadašnjih postojećih⁶ u gradu Požegi. Budući su je Osmanlije srušili te na njenom mjestu postavili *kulu ili čardak*, ne čudi što su kršćani odmah po izgonu Osmanlija srušili kulu i na njeno mjesto postavili sliku sv. Vida. Kapelica je nekoliko puta obnavljana, a u 19. stoljeću Požežani je dobrovoljnim prinosima ponovo podižu te je 1884. konačno i blagoslovljena. Za pretpostaviti je kako je tiskar Miroslav Kraljević prigodnom pobožnošću sv. Vidu mučeniku htio ovjekovječiti nadolazeći završetak obnove istoimene kapelice. Osim ovog motiva, kojim Kraljević prati aktualna događanja u gradu, kao dodatni motiv tiskanja svakako se mogu iščitati i nastojanja hrvatskog narodnog preporoda oko tiskanja djela na narodnom jeziku. Budući da je obnova kapelice simbolično vezana uz obranu grada od Osmanlija, i ova se pobožnost u tadašnjim društvenim prilikama može iščitati kao suptilna poruka borbe protiv neprijatelja, nekada Osmanlija, a u ovom slučaju Nijemaca i Mađara. I danas je u Požegi živa uspomena na protjerivanje Osmanlija iz grada, a svake godine obilježava se 12. ožujka tradicionalnom manifestacijom „Grgurevo“. Upravo na taj dan Požežani hodočaste do kapelice sv. Vida, gdje se simbolično pucnjevima iz mužara i topova spominju toga slavnog trenutka iz povijesti svog grada.

Molitvenik kao modni dodatak 19. st.

Kako je spomenuto na početku, građani Požeško-slavonske županije bili su uključeni u pripremu izložbe putem javnog poziva. Odaziv je bio velik. To je bila dodatna potvrda kako se molitvenik uistinu promatra kao vlasništvo i dio intime, a u najvećem

⁶ Kempf, Julije. Požega, zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slob. i kr. grada Požege i Požeške županije. Požega: [s. n.], 1910. Str. 500

broju slučajeva – kao vrijedno nasljedstvo i predmet kojim se ljudi ponose. U Winterbergu 1855. osnovan je Katolički nakladni zavod Johanna Steinbrenera koji je tiskao molitvenike vizualno privlačnog dizajna. Naime, veća upotreba tiskarskih strojeva u 19. stoljeću brisala je dotadašnje individualne stilove uvezivanja pojedinih majstora knjigoveža pa su mnogi bibliofili bili nezadovoljni tadašnjim pristupom masovnoj proizvodnji knjiga.⁷ Steinbrenner je proizvodnjom luksuznih molitvenika postigao ogroman uspjeh. Nehotično, osim na kvalitetu uveza knjiga, Steinbrenner je utjecao i na stvaranje mode takozvanog pokazivanja molitvenika. Budući da je molitvenike nerijetko izrađivao od prirodnih, neobičnih i skupocjenih materijala poput bjelokosti, bivoljih rogova ili kornjačevine, oni su itekako bili skupocjeni pa su ih sebi mogli priuštiti samo imućniji ljudi. Među posuđenom molitveničkom građom za potrebe izložbe, našlo se nekoliko molitvenika iz navedene naklade i svaki je naslijeđen kao vrijedno obiteljsko nasljedstvo koje se brižno čuva za buduće generacije. Kroz suradnju s Etnološkim odjelom Gradskog muzeja Požega, pronašla se i vrlo zanimljiva fotografija s početka 20. stoljeća koja prikazuje žene iz naselja u Požeško-slavonskoj županiji, Novog Sela, obučene u narodnu nošnju kako poziraju s molitvenicima iz naklade Johanna Steinbrenera. Dokaz kako je europska moda itekako bila poznata i u Požegi!

Tužna povijest plemenite obitelji

Kao vrlo vrijedan izvor zavičajne povijesti i povijesti znamenite požeške obitelji Janković Daruvarski, pokazao se molitvenik na latinskom jeziku pod nazivom *Varia pietatis exercitia omnibus Christi fidelibus accommodata* autora Stanislava Losgotta, tiskan u Budimu 1769. Brojne rukopisne bilješke i *ex libris* na molitveniku otkrili su da je njegov vlasnik bio grof Ivan Janković Daruvarski. On je kontinuirano na zadnjim stranicama molitvenika zapisivao značajne datume iz svog života u razdoblju od 1776. do 1789. godine. O životu Ivana Jankovića Daruvarskog u stručnoj se i znanstvenoj literaturi nije mnogo pisalo. Stoga upravo ovakve osobne bilješke, iz kronologije jednog razdoblja grofova života, mogu poslužiti kao putokaz za otkrivanje lika i djela tog znamenitog zavičajnika. Tako iz bilježaka saznajemo da je na vlastitom posjedu u Stražemanu 1776. vodio jubilej, kao i da se zaručio i vjenčao s Anom Brnjaković, kćerkom baruna Franje Brnjakovića. Nažalost, nakon bilježaka o tim radosnim trenucima, slijedi tužna i potresna

⁷ Stipčević, Aleksandar. Povijest knjige. Zagreb: Matica hrvatska, 2006. Str. 595

kronologija podataka o rađanju i umiranju djece obitelji Janković: od sedmero djece, petero je pokopano u kapelici sv. Jurja u Stražemanu, a preživjeli su samo sin Izidor i kći Katarina. Uskoro i supruga Ana umire, u 38. godini života. Grof je u svojoj kronologiji vrlo detaljno zapisivao mjesto, godinu, mjesec, dan i sat svakog događaja. Budući da je malo pisanih tragova i znanstvenih radova o obitelji Janković, većina podataka za istraživačke radove uzima se iz spomenica obitelji koje su pisane latinskim jezikom i koje se čuvaju upravo u župnom uredu u župi Stražeman. Zanimljiva dvojba povjesničara bila je dan rođenja i krštenja Izidora Jankovića odnosno dvojba je li rođen 2. ili 3. ožujka. Upravo rukopisna bilješka u molitveniku briše dvojbu jer grof Ivan Janković piše kako je Izidor rođen 2. ožujka, a kršten već sutradan, 3. ožujka. Grofu je molitvenik poslužio kao sigurno utočište, možda i utjeha, za jedno teško razdoblje njegova života. Posljednju bilješku zapisao je 1789., upravo o Izidorovu rođenju. Ivanu Jankoviću Stražeman je bio najmilije boravište, ali ipak 1798. umire u Šopronu, otkuda je konačno prevezen i sahranjen u Stražemanu. Iz njegove oporuke i kodicila od 20. i 31. ožujka 1798. razabire se, da je upravu sviju svojih dobara predao svojoj drugoj ženi Alojziji sve do punoljetnosti djece te da je odredio da se njegovo tijelo sahrani u kapelici sv. Jurja u Stražemanu, u kojoj valja sagraditi grobnicu za koju svrhu ostavlja 1000 for.⁸ Želeći osigurati monumentalniji posmrtni okvir obitelji, Ivanu je njegova druga supruga, Alojzija r. grofica Festetić, dala podignuti novu raskošnu grobnicu, u kapeli sv. Izidora u stražemanskoj crkvi sv. Mihaela kamo su dopuštenjem biskupa Maksimilijana Vrhovca 11. listopada 1811. iz Kapele sv. Jurja preneseni posmrtni ostaci ranije preminulih članova obitelji.⁹

Sveti Josip u Mijačima ili Kako je sveta sličica otkrila vlasnika molitvenika

Gotovo svi molitvenici iz muzejske Zbirke pohabani su i trošni, što dokazuje da su bili redovno korišteni. Također, u svakom molitveniku svoje mjesto pronašla je i popratna građa: sveta sličica, osobne molitve, pisma, razni osobni dokumenti i potvrde, čak i recept za korištenje lijeka. Molitvenik *Katolički đak* Grgura Galovića iz 1926., otkrio je svu informacijsku važnost popratne građe koju vlasnici čuvaju u svojim molitvenicima. Naime, *Đak* je bio poprilično oštećen. Nije imao naslovnu ni preliminarne stranice. Na njemu nije bilo ni rukopisnih bilježaka ni *ex librisa*. Nije dao naslutiti kome je pripadao, a

⁸ Kempf, Julije. O grofovskoj porodici Jankovića-Daruvarskih. Zagreb: [s. n.], 1930. Str. 8

⁹ Zajec, Vlasta. Aeternae memoriae Ioannis Iankovics de Daruvar – spomenik obitelji Ivana Jankovića Daruvarskog u Stražemanu // Radovi Instituta za povijest umjetnosti 31 (2007), str. 205

vlasnika je možda moglo otkriti tek nekoliko zanimljivih primjeraka popratne građe. Pažnju mi je privukla upravo sveta sličica koja je prikazivala sv. Josipa radnika s Djetetom Isusom. Na njoj je stajala rukom pisana posveta:

Požega 14. X. 1944.

Tata radnik s malim Božidarom u Mijačima.

Kod tete Vjere.

Promatrajući sličicu oca radnika sa sinom Božidarom, osjetila sam potrebu molitvenik vratiti njegovu vlasniku. Krenula sam pomnije proučavati ostale popratne materijale u molitveniku. Našao se tu i dokument pod nazivom *Marijin zbor gimnazijalaca u Požegi pod naslovom Bezgrješnog Začeca Bl. Dj. Marije i zaštitom sv. Alojzija 1919.* Dokument iznosi popis požeških gimnazijalaca koji su bili članovi *Marijinog zbora*, a među imenima našlo se i ime tada trinaestogodišnjeg Branimira Kempfa, istaknutog požeškog profesora povijesti i zemljopisa, jedno od troje djece Julija Kempfa i Terezije rođ. Filić, rođenog 12. studenog 1906. u Požegi.¹⁰ Iz Branimirova života da se iščitati kako je kao protivnik „bezbožnog komunizma“ bio s pedesetak Požežana deportiran u selo Mijače, potom u zatvor u kutjevački dvorac i na kraju na Papuk.¹¹ Povjesničari nisu usuglašeni oko statusa naselja Mijači u Drugom svjetskom ratu. Usmenom predajom požeška javnost govori o *partizanskom logoru Mijači*, međutim jedan dio povjesničara tvrdi kako takav logor nikada nije postojao, dok drugi povjesničari iznose vrlo precizne podatke o događajima u navedenom *logoru*, poput Zdenka Radelića koji opisuje kako se u izvješću za razdoblje od „oslobođenja“ do 25. rujna 1944., spominje da je u Pakracu uhićeno 170 osoba od čega je njih 90 upućeno u logor Mihače, a oko 60 na prisilni rad u novogradiško područje.¹² Povezujući natpis na poleđini sličice sa životom Branimira Kempfa te imajući u vidu da je Branimir imao dva sina, Božidara i Davorina (Božidar je rođen 1942.), a naročito interpretirajući kontekst dijela Branimirova života koji se odnosi na Mijače, više nije bilo sumnje da je upravo Branimir Kempf vlasnik molitvenika. U molitveniku se nalazilo još nekoliko predmeta koji su svi na svoj način otkrivali život Branimira Kempfa.

¹⁰ Šperanda, Mirjana. Branimir Kempf, prof. (1906.-2001.) // Požeški pučki kalendar (2002), str. 70

¹¹ Isto

¹² Radelić, Zdenko. Ozna/Udba - drastičan obračun s neprijateljima: primjer Hrvatske (1940-ih i 1950-ih) // Historijski zbornik 70 (2017), str. 118

Čak i *Potvrda o ispovijedi* obavljenoj u Zagrebu 8. kolovoza 1941., prije vjenčanja s Barbarom Markov, kod isusovca Pašičeka. Sada se ona sveta sličica, s početka priče, predstavila tek kao kamenčić iz mozaika života zavičajnika koji se kao uspomena sačuvao između korica starog molitvenika.

Zaključak

Molitva je oduvijek bila i ostala najintimniji razgovor – razgovor čovjeka s Bogom. Suradnjom, zajedničkim istraživanjem zavičaja i zajedničkom izložbom molitvenika, dvije su kulturne ustanove Grada Požege htjele pokazati vrijednost koju molitvenik ima kao:

- kulturno dobro;
- dio korpusa povijesti hrvatske i svjetskih književnosti;
- dio korpusa povijesti hrvatskoga jezika i
- muzeološki predmet koji nam kroz mikrokozmos intimne povijesti progovara o duhu vremena makrokozmosa.

S jedne strane izloženi molitvenik interpretiran je kao književno remek-djelo intelekta i nadahnuća određenog autora, a samim time i zavičaja iz kojeg je proizašao. Nadalje, molitvenik je protumačen i kao remek-djelo jezičara kojemu je sadržaj sporedan, ali je zato izričaj koji poziva na obranu narodnog jezika primaran. Molitvenik je predstavljen i kao remek-djelo knjižara koji je knjigu opremio kvalitetnim uvezom, ali i kao remek-djelo likovnjaka koji ju je svojim likovnim izričajem podignuo na pijedestal umjetničkog djela. S druge strane, knjigu promatramo kao predmet koji svojim izgledom svjedoči o stilskim razdobljima povijesti likovnih umjetnosti, ali i modnim trendovima određenog povijesnog razdoblja, zatim kao predmet koji memorabilijama skrivenim između korica otkriva intimnu povijest – stvarnu priču od krvi i mesa, priču koja ime svoje ime i prezime i koja nam prepričava kako je živjela, što je sve doživjela i kako je preživjela. Knjiga kao muzeološki predmet u potrazi je za rukopisnim bilješkama. Ona želi istaknuti kome je pripadala i što mu je značila. Dakle, upravo je molitvenik, kao najintimniji predmet i najintimnija knjiga, kroz jedan interaktivan, nov, višedimenzionalan i povijesni, a opet osoban te zanimljiv i poučan način, uspješno spojio i široj javnosti predstavio dva različita (ali u konačnici cjelovita i potpuna) pristupa svima nam bliskoj temi – našem zavičaju i molitvi.

Literatura

Boehmische Verlagsgeschichte URL:

<http://boehmischeverlagsgeschichte.at/boehmische-verlage-1919-1945/j-steinbrener> (2021-7-30)

Horvath, Terezia. Tko je bio Izidor Janković? // Zbornik Povijesnog društva Pakrac-Lipik 5 (2008), str. 55-85 URL: [\(PDF\) Tko bio Izidor Janković | Terézia Horváth - Academia.edu](#) (2021-9-11)

Molitvenik. // Hrvatska enciklopedija URL:

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=41609> (2021-7-30)

Kanižlić, A. Primoguchi i sardce nadvladajuchi uzroci... Zagreb: C. F. Haerl, 1760.

Kanižlić, A. Pobožnost molitvena na slavu Presvetoj Trojici jedinomu Bogu. Zagreb: Društvo svetojeronimsko, 1893.

Kempf, J. O grofovskoj porodici Jankovića-Daruvarskih. Zagreb: [s. n.], 1930.

Kempf, J. Požega, zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slob. i kr. grada Požege i Požeške županije. Požega: [s. n.], 1910.

Klarić, D. Koja doobra knjiga: [katalog izložbe]. Požega: Gradski muzej, 2015.

Klarić, D. Kruh nebeski: izložba molitvenika iz fundusa Gradskog muzeja Požega. Požega: Gradski muzej, 2020.

Matoković, D. Muzeološka interpretacija načina življenja u Požeštini kroz maketu seoske kuće Ive Čakalića. // Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi 9 (2020), str. 1-12

Potrebica, F. Povijest knjižnica Požeške kotline. Jastrebarsko: Naklada Slap, 1995.

Radelić, Z. Ozna/Udba – drastičan obračun s neprijateljima: primjer Hrvatske (1940-ih i 1950-ih). // Historijski zbornik 70 (2017), str. 97-136

Stipčević, A. Povijest knjige. Zagreb: Matica hrvatska, 2006.

Šperanda, M. Branimir Kempf, prof. (1906.-2001.) // Požeški pučki kalendar (2002), str. 70-71

Šundalić, Z. Studenac nebeski. Split: Književni krug, 2003.

Šundalić, Z. Molitvenici u Slavoniji u 18. stoljeću. // Kolo 4 (2001), str. 96-129

Zajec, Vlasta. Aeternae memoriae Ioannis Iankovics de Daruvar. // Radovi Instituta za povijest umjetnosti 31 (2007), str. 205-220